

Megértő irodalomolvasás

Az általánosan elterjedt vélekedés szerint az *olvasás* elsősorban technikai jellegű tevékenység: a betűk összeolvasásának a „tudományát” jelenti, olyan cselekvést, amely az információszerezés, a tanulás egyik (s még ma is talán a legfontosabb) eszköze. Mindannyian ismerjük azonban azokat a „mellékhatásokat”, amelyek az ilyen „technikai” értelemben vett olvasás gyakorlását kísérik: a tanulóval járó erőfeszítést, az olvasottak birtokba vételéért folytatott sokszor kilátástalan küzdelmet.

Dialógust folytatni azt jelenti: meghallani azt, amit a másik mond nekünk, figyelmesnek lenni a beszédében rejlő értelem igényére.

Gondoljunk most azokra a tapasztalatainkra is, amelyek az olvasásnak egy másik – pozitív – értelméről tanúskodnak; azokra a helyzetekre, amelyekben nem „kötelességből”, hanem „csak úgy”, a magunk kedvére olvasunk. Ez az olvasás kapcsolódás és öröm forrása. Vajon mi működteti az ilyen olvasást, s melyek lehetnek azok a mozzanatai, amelyek „átvihetők” lennének akár a tanulási helyzetekbe is, hogy ott a „gyötrelmentes” tanulás energiájává váljanak?

Mi vezet bennünket azokhoz az olvasmányokhoz, amelyeket a magunk akaratából olvasunk el?

Ha számot vetünk azokkal a tapasztalatainkkal, amelyek ezzel a kérdéssel kapcsolatosak, akkor mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy *minden* olvasásban erőteljes *megértésre való törekvés* nyilvánul meg. Az írott szöveg mindig úgy áll előttünk, mint ami egy még ismeretlen, de általunk feltárandó értelmet rejteget magában. Ezért már eleve egyfajta *várározással* kezdünk hozzá az olvasáshoz, úgy, hogy előretekintünk egy feltételezett értelemre, arra, amit az olvasott szöveg „mondani akar” nekünk. Úgy fordulunk hát a szövegekhez, mint ahogyan a beszélgetőpartnereinkhez fordulunk olyankor, amikor valami – számunkra fontos – megbeszélőnivalónk akadt. *Az olvasás beszédhelyezete: dialógusszituáció.*

Hogyan is kell ezt érteni?

Dialógust folytatni azt jelenti: meghallani azt, amit a *másik* mond nekünk, figyelmesnek lenni a beszédében rejlő értelem igényére. Mindannyian tapasztalhattuk, hogy egy beszélgetésben mindig többről van szó, mint amiről látszólag – a szavak grammatikai értelmét tekintve – szó van. Még egy közönséges hétköznapi beszédhelyzetben sem csak pusztán információcsere történik, hanem annál mindig több. Éppen ezért a dialógus nemcsak az értelmünket és a nyelvismeretünket veszi igénybe, hanem – többek között – a beleérző-beleélő képességünket, emberismeretünket, intuíciónkat is. A beszélge-

tésben való mély együttlét, amelyet az egymás megértésére való törekvésünk révén élhetünk meg, egy különleges, hallgatólágos értelem-dimenzióba von bennünket, melyben a beszélgetés nyelve – a gondolatközlő funkció mellett – valóságos „inkantációs funkciót” kap. Ily módon a beszélgetők olyasmit is egymás tudomására hoznak, amiről voltaképp egyetlen szót sem ejtenek. A *megértésre való törekvésük* tehát ilyenkor nemcsak a fogalmakba foglalható, s nyelvtani értelemben dekódolható információkra irányul, hanem, ezen túlmenően, sőt, *elsősorban* erre a hallgatólágosan áramló értelemre.

Nos, nem kétséges, hogy a könyvekkel, a szövegekkel való találkozásaink példaértékű esetei az ilyen „inkantációs töltetű” beszélgetés-szituációnak. Az olvasás mindig több, mint valamely információ pusztá tudomásulvétele. A várakozás, amellyel előretekintünk a szövegben még rejtőzködő, de az olvasás folyamán – reményeink szerint – kibontakozó értelemre, olyan „inkantációs aurát” alkot, amelyen belül a könyv és az olvasója beszélgető közösséget alkot. E közösség dinamizmusát a megértésre való törekvés energiája s az ennek nyomán teremtődő értelem öröme biztosítja.

Gondoljunk annak a betűzgető gyermeknek az örömére, aki egyszercsak ráébred arra, hogy az olvasottaknak összefüggő értelme van! Ettől kezdve érdekeltté válik abban, hogy az olvasás technikai értelemben vett nehézségeit áthidalja, s hogy részesévé váljék annak az értelemegésznek, amely az ő olvasása nyomán mintegy „előjön”. Ettől kezdve az olvasás elsősorban nem a „kibetűzés” feladatát jelenti számára, hanem megértő-értelmező tevékenységet. Már nem egyszerűen a leírt szavak, mondatok megismétlé „felhangosítása” az olvasás tétje, hanem egy most még rejtőzködő értelem világra segítése. A megértő olvasás ezért olyan tevékenység, amely a szöveg alkotó energiákat, kreatív mozzanatok is megkövetelő szólítására válaszol.

Hogyan tesz eleget az olvasó ennek az igen fontos követelménynek?

Ha szem előtt tartjuk azt a belátásunkat, amely szerint a szöveg és az olvasó viszonya dialógusszerű, akkor ez azt jelenti, hogy *a megértő olvasásban a sikeres párbeszéd szabályai kell hogy érvényesüljenek*. Egy párbeszéd sikere mindig azon múlik, hogy a partnerek milyen mértékben hajlamosak a másik véleményének a meghallására (a „másság elismerésére”), illetve a saját előítéletek tudatosítására és kockáztatására. A dialógus a „szót értés művészete”; s ez érvényes a dialóguselvű olvasásra is. Az élőbeszédhelyzetekhez viszonyítva azonban az olvasás helyzeteiben különös felelősség jut – éppen az olvasónak. Mivel ugyanis az írás időbeli távolságot teremt, egyedül az olvasó megértésre való törekvésének energiája alakíthat olyan *éleven* dialógusszituációt, amelyben a „szót értés” valóban bekövetkezhet.

Ez azt jelenti, hogy *olvasás közben fokozottan érvényesíteni kell a szöveg értelemigényét*. Ezt az értelemigényt természetesen maguk a szövegek juttatják kifejezésre, és – a maguk módján – segítik is az olvasót abban, hogy erre figyelmes legyen. A szövegek megformálásába ugyanis mindig beletartozik

Gondoljunk annak a betűzgető gyermeknek az örömére, aki egyszercsak ráébred arra, hogy az olvasottaknak összefüggő értelme van!

A szöveg értelemigényére való ráállítódásunk pedig nemcsak intellektuális tevékenység, hanem az egész személyiség: az intuíció, a képzelet, sőt – különösképpen a műalkotások esetében – a test részvételét is megköveteli.

az is, hogy egy „te” értelemelváró beállítódását követelik meg. Más szóval: minden szövegbe bele van építve egy előreutalás a címzettre, aki fogékony az olvasás során kibontakoztatható értelemre. Annak, aki a szöveg szavát érteni kívánja, e szövegbe formált Te-nek a pozíciójába kell behelyezkednie. E kommunikatív mozzanat működésének köszönhető, hogy az írás olvasásba fordulhat át.

A szépirodalmi szövegek példája különösen jól meg tudja mutatni, hogy mit is jelent ez. Az irodalmi művek jellemzője ugyanis, hogy az olvasó megértésre törekvését „akadályozva segítik”, azaz, különleges megformáltságukkal (pl. a metaforikus beszédmóddal) akadályokat állítanak a megértés elé, ám – érdekes módon – éppen ezáltal teszik érdekeltté az olvasót a velük való *együttműködésre*: arra, hogy – a szövegben egyre inkább elmélyülve, annak megformáltságára egyre inkább ráhangolódva

– érvényesülni engedjék a benne rejlő értelem igényét.

Egy felolvasott vers példája megmutathatja, mire kell itt gondolni. A felolvasásban sohasem a leírt szöveg valamiféle gépies megismétlése történik, hanem olyan értelmezés, amely a szövegbe rejtett értelem igényére van tekintettel. A felolvasást olyankor tartjuk „helyesnek”, ha úgy érezzük, hogy az általa megszólaltatott értelem megfelel a szövegből sugárzó igénynek, „helytelennek” pedig akkor, ha ellentmondást érzünk a kettő között.

E megfelelésnek természetesen a szöveg néma olvasásában is érvényesülnie kell. A szöveg a megformáltsága módján állítja rá a befogadót a helyes olvasásra. A szöveg értelemigényére való ráállítódásunk pedig nemcsak *intellektuális* tevékenység, hanem az *egész személyiség*: az *intuíció*, a *képzelet*, sőt – különösképpen a műalkotások esetében – a *test* részvételét is megköveteli. Mindenki számára ismerős lehet annak a tapasztalata, ahogyan a fülünk, pontosabban a hallásunk s ezzel együtt az izmaink, egész testünk hozzászokik és igazodik a zene ritmusához. A kísérleti lélektani kutatások kimutatták, hogy a ritmusos művek (pl. a versek) előadását, de még a néma olvasását is önkéntelen izommozgással (rendszerint a hangképző szervek működtetésével) kíséri a befogadó. Valami ehhez hasonló történik olyankor is, amikor egy regény olvasásában „mélyedünk el”. Nem kétséges: ilyenkor annak az értelemnek a megteremtésére „állunk rá”, amire a mű szólít bennünket; más szóval: együttműködünk a szöveggel, részt veszünk annak artikulációjában.

A dialogikus olvasás tehát artikuláló olvasást is jelent.

A befogadó kétségtelenül magában az alkotásban vesz részt valamiképpen, amikor a művet olvassa. Nem, korántsem arra kell itt gondolni, hogy az olvasó a szó szoros értelmében újraalkotja a művet, vagyis „egy az egyben” megismétli a szerző alkotó tevékenységét; inkább egyfajta „alkotó együttműködés” részesévé válunk, amikor olvasunk.

Függetlenül attól, hogy verses vagy prózai alkotás befogadásában veszünk-e részt, mindig szükség van erre az együttműködési készségre: hogy hajlandók legyünk „ráállni” a mű artikulációs mozgásának a ritmusára, s nyomon követni a műnek az ebben az artikulációban megtestesülő értelemigényét. A művész – annak a „tökéletességre való előrenézésnek” a nevében, amely mindig a művészet jelenlétéről tanúskodik – arra törekszik, hogy alkotásában „minden a helyén legyen”. (Ez a törekvés még a formabontó alkotásokban is érvényesül.) Olvasni tudni tehát azt jelenti: e „tökéletességre való előretekintés” jegyében törekedni a megértésre.

És – bár a tökéletességre való előretekintés a „nem szabad elhibázni” feladatát rója mind az alkotói, mind a befogadói tevékenységre, e nehéz feladat teljesítése mégsem tűnik nehéznek, mert *örömlémmennyel jár* – Gadamer szavával: „boldogságtapasztalatot” képvisel –, akárcsak a játék. Az együtt-játszás öröme, valamint a teljességben való részese-
deség ígérete segíti át a művészt az alkotás, az olvasót a befogadás „nehézségein”.

A megértő irodalomolvasás tapasztalatának van még egy, a fentiekkel összefüggő, példaértékű tanulsága: *a könyvek igénylik az elidőzést, a türelmes, figyelmes, lassú olvasást*. A számítógépek és a villámgyors hírközlés, az internet korában igen fontos ez a figyelmeztetés. Tulajdonképp már a könyvnyomtatás feltalálása *időbeli hiátust* okozott a kulturális kommunikáció szerkezetében: jelentősen megnőtt ugyanis az időbeli (s ezzel együtt a befektetett fizikai-szellemi energiabeli) különbség egy könyv *megírása és befogadása* között. Ez a különbség ma végzetesen aránytalanná kezdett válni (az olvasás felgyorsulásától a befogadás teljes elmaradásáig). Újra kellene tanulni (vagy inkább újra megszokni) azokat a befogadási technikákat, amelyek csökkentik a távolságot az írás és az olvasás „idője” között. Nem jelentene ez mást, mint a ráhangolódni tudást arra a tempóra, amelyet a mű maga megkíván. Ezt az olvasási módot persze nem lehet szabályokba foglalni, ugyanis – mint Gadamer írja – „a helyes tempót sohasem lehet mérni, kiszámítani”. A mű „életritmusára”, „lélegzetvételére” való ráhangolódást a műalkotás artikulációs játékában – s ennek örömeiben – való részese-
desésünk biztosíthatja.

Irodalom

Gadamer, Hans-Georg (1984): *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlat*. Gondolat, Budapest.

Gadamer, Hans-Georg, é.n.: Szöveg és interpretáció. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi kiadása, Budapest.

Gadamer, Hans-Georg (1994): Épületek és képek olvasása. In: *A szép aktualitása*. T-TWINS Kiadó, Budapest.

Gadamer, Hans-Georg (1997): A kép és a szó művészete. In: Bacsó Béla (szerk.): *Kép, fenomén, valóság*. Kijarat Kiadó, Budapest.